

Seguiment arqueològic al centre de Manacor Evidències de la trama urbana des d'època islàmica

Antonio Micol Argudo

Magdalena Salas Burguera

Antecedents i gènesi de l'obra

La intervenció arqueològica que aquí presentam es realitzà dins el Projecte de remodelació dels carrers Jaume Domenge, Angle, Pere Llull i plaça Constitució al municipi de Manacor entre els mesos de febrer i juliol de 2009. El promotor de l'obra fou l'Ajuntament de Manacor i el Projecte estava emmarcat dins el Pla E del Govern central. Les obres foren adjudicades a l'empresa constructora Melchor Mascaró.

Les actuacions consistien en la col·locació de nous serveis en la xarxa d'aigües i el soterrament de les línies de Telefónica i GESA, en previsió que en un futur es poguessin instal·lar, a més de la col·locació d'una nova pavimentació a tot l'espai projectat.

Les intervencions per a la instal·lació dels diferents serveis estaven previstes a uns 0,80 m de fondària del nivell del carrer i amb una amplària d'uns 0,60 m. Moltes d'aquestes sèquies estaven projectades sobre serveis ja existents, cosa que d'alguna manera havia de reduir el risc d'afectació d'elements patrimonials.

Les modificacions del projecte a peu d'obra propiciaren excavacions fora dels serveis existents i, per tant, fou en aquestes sèquies on aparegueren més restes.

El treball de Ferrer i Carvajal de 2003 fa una revisió historicoarquitectònica del centre de Manacor des del segle XVII fins avui dia. Les planimetries proposades ens han ajudat a preveure possibles restes sobretot a la plaça Constitució, la qual ha tengut una sèrie de remodelacions durant els darrers 200 anys que hem pogut documentar arqueològicament.

Intervencions arqueològiques anteriors i informacions orals afirmaven que s'havien trobat enterraments humans a la plaça Arquitecte Bennàssar. Durant

la dècada del 1990 es va remodelar el mercat i també hi ha informacions que es trobaren pous a la plaça Constitució. Lamentablement, però, no en tenim proves físiques, però ha estat d'utilitat a l'hora d'iniciar les tasques arqueològiques.

Per altra banda, molts habitatges del centre encara conserven soterranis excavats a la roca que ocupen espai públic i s'endinsen dins els carrers, la qual cosa poguérem documentar al llarg de la intervenció.

Descripció del treball de camp

El centre històric de Manacor està situat a sobre d'un promontori on el terreny natural apareix a uns 50 cm del subsòl en forma de roca calcària (marès).

La dinàmica de l'excavació arqueològica obeeí a les necessitats de l'obra civil; és per això que no seguirem un ordre espacial i les intervencions s'alternaren segons les demandes del projecte.

A causa de la gran extensió del projecte, trobarem una varietat important d'elements que aporten molta informació del passat històric de Manacor, començant pel passat més recent amb la troballa de soterranis, construïts la majoria en els segles XVIII i XIX per a la producció de vi i aiguardents, molt estès a Manacor durant aquests segles.

Dins el traçat previst s'han documentat també fins a 6 cisternes dels segles XIX i XX, algunes en ús en l'actualitat; 12 sitges per estibar gra amb abundant material ceràmic dels segles XVII i XVIII; un pou negre amb material ceràmic del segle XVII i cinc pous negres d'època islàmica.

Descripció dels elements trobats

A causa del gran nombre d'elements i a la seva repetició tipològica, dins d'aquest apartat farem una descripció dels més destacats de cada tipus. A més, a hores d'ara l'estudi es troba en una fase preliminar que no ens permet encara anar més enllà.

Dipòsits o cisternes

Els dipòsits per conservar l'aigua potable o cisternes que han aparegut estan excavats a la roca i tenen diferents formes i volums. Tots es trobaren buits i la majoria tenen dues capes de revestiment: una inicial feta de ciment mallorquí i una posterior amb una capa prima de ciment portland.

La cisterna que descriurem és la núm. 5, situada a la part nord de la plaça Constitució.

A causa que estava reblida parcialment de runa, la seva fondària de 9 m és aproximada. L'equip de bombers n'inspeccionà l'interior i verificà que es trobava sense aigua, a més de documentar un accés a un soterrani de l'habitatge contigu tapiat feia pocs anys. A partir de les seves mides de 9x1,5 m, deduïm que en origen podria haver estat un pou de vena per a l'extracció d'aigua dels nivells freàtics i, en posterioritat, una cisterna que recollís l'aigua de les teulades de les cases enderrocades ara fa uns 10 anys.

Sitges

Les sitges per estibar gra són l'element més nombrós que ha aparegut. La tipologia es repeteix canviant les mides. Són cavitats excavades a la roca amb forma d'alfàbia i fan una alçada d'uns 3,50x2,10 m d'amplària, la més grossa, i 1,77x1,74 m, la més petita. Totes les sitges es trobaren reblides de sediment. L'absència de

Fig. 1 Sitja número 4.

referit a les parets en descarta la funció de magatzem de líquids i la seva morfologia d'alfàbia en descarta una funció de pou negre. Aquesta tipologia piriforme coincideix amb altres sitges trobades a Mallorca, per exemple les de Can Gago a Sineu. Si que documentarem, però, algunes reparacions de morter de calç per taponar algunes esclertes que el terreny natural presentava.

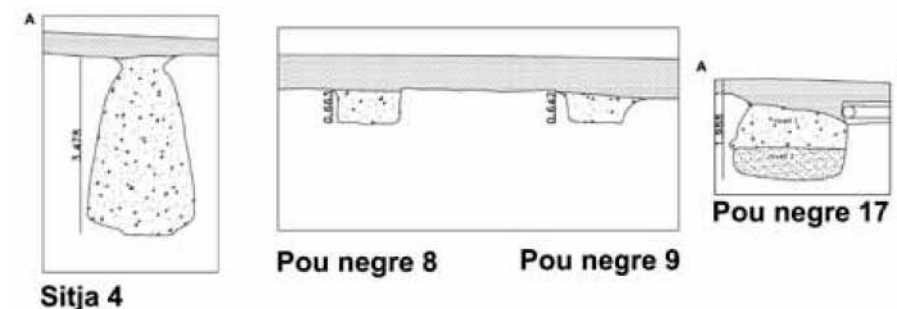

Fig. 2 Secció d'alguns dels pous i sitges.

Un altre element important que aparegué dins d'alguns sitjots són les tapa-dores de marès i restes del coll de tancament de la sitja. La presència de ceràmiques de reflex metàl·lic de Catalunya i València, produccions italianes de Pisa, Montelupo i Ligúria, a part de les diferents produccions locals de ceràmica vidrada i comuna,

Fig. 3 Sitja número 1.

aporten molta informació a l'hora de datar l'amortització d'aquests magatzems de cereals. Els materials trobats ens ofereixen una cronologia d'entre els segles XVII i XVIII com a moment de l'amortització a la majoria de les sitges, excepte la sitja núm. 18, que atorga una cronologia del segle XV en el moment del seu tancament.

Fig. 4 Tapadora de la sitja número 15.

Pous negres

Dins d'aquesta descripció, un altre element a considerar són els pous negres o pous cecs destinats a recollir les aigües residuals. Trobarem un total de set pous negres: un sense material que el datàs, el pou negre núm. 14 amb material del segle XVII i cinc pous amb material d'època islàmica.

Fig. 5 i 6 Gerres d'època islàmica.

Els pous negres, molt coneguts per la documentació arqueològica, tenen una morfologia irregular i no obeeixen a cap model llevat d'estar excavats a la roca i reblits de sediment. La capacitat volumètrica dels pous trobats és molt menor que la de les sitges anteriorment esmentades, ja que la majoria no fan més d'1 m de fondària per 1,20 m d'amplària, llevat del pou 17 situat a la plaça Constitució, que té una fondària d'1,40 m per 1,90 m d'amplària. Els materials arqueològics dels segles XII i XIII trobats a aquests pous i la seva situació espacial confirmen una ocupació islàmica al centre de Manacor no documentada arqueològicament fins ara.

Resultats preliminars de l'inventari

Com en la majoria de les excavacions urbanes, els pressuposts econòmics destinats als estudis de materials mai no obeeixen a les necessitats reals i aquest projecte no n'ha estat una excepció. No s'han pogut finalitzar els estudis i tan sols s'ha completat l'inventari ceràmic i numismàtic. Per tot això, els resultats són preliminars i per completar en un futur. De l'inventari realitzat es pot extreure que la proporció de material que apareix majoritàriament a les sitges del segle

XVII correspon a la producció catalana, encara que també hi té una presència significativa la italiana.

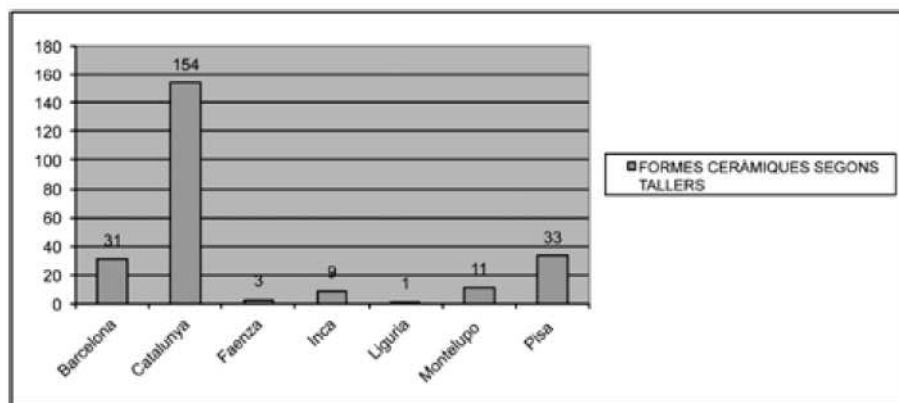
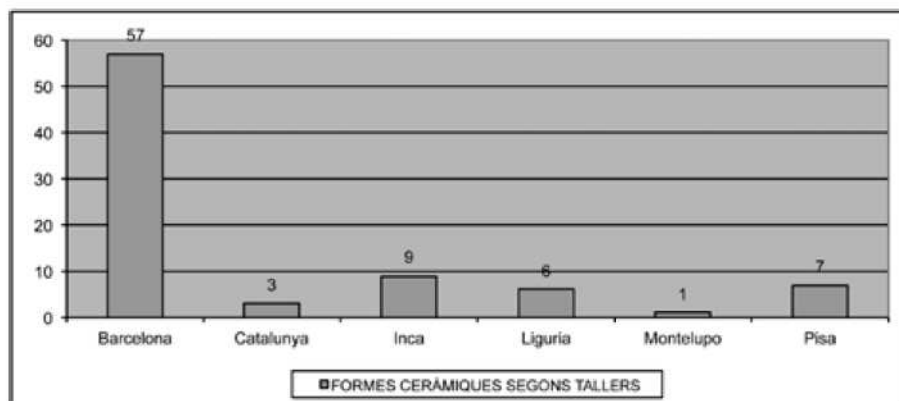

Fig. 7 Comparativa de les formes localitzades en el pou 1 i 4.

De l'inventari del material islàmic hem pogut documentar que les formes que tenen més representació són les gerres (38 %) i gerretes (19 %), seguides de les safes (9 %), ribells (8 %) i olles (7 %); tot és material relacionat amb la vaixel·la de cuina.

A hores d'ara s'han d'encreuar les dades que ens mostren els diferents inventaris i aprofundir en l'estudi del comerç d'aquest material.

Posada en valor de les restes

L'experiència de la troballa dels pous de l'any 2009 ha fet que actualment el Museu d'Història de Manacor compti amb una de les col·leccions de ceràmica associada a objectes metàl·lics del segle XVII més importants de Mallorca.

Per mitjà de les troballes dels pous s'estan documentant dos moments molts precisos de la història de Manacor: el segle XIII, amb les troballes del moment de la conquesta, i el segle XVII amb tot el que això implica d'evolució de la trama urbana.

A més, les troballes generades durant les excavacions tengueren una gran repercussió social: primerament, durant l'estiu del 2009 una vintena de voluntaris ens ajudaren a netejar la ceràmica i, d'aquesta manera, poguérem satisfer la seva curiositat; segonament, les troballes es donaren a conèixer durant el Dia Internacional dels Museus del 2009, quan els visitants ja pogueren gaudir de les peces enganxades i restaurades. Durant aquesta diada també es féu una activitat on l'arqueòleg explicava de primera mà en què havia consistit l'actuació i què suposaven històricament les troballes realitzades.

Tota aquesta repercussió social i mediàtica que es generà durant i després de l'excavació, unida a la rellevància de les restes com a elements que formen part del passat de Manacor, féu necessària la seva posada en valor. Així doncs, des de l'Ajuntament i amb el finançament de l'empresa constructora del projecte, Melchor Mascaró, s'elaboraren uns panells explicatius que volien incorporar diferents elements:

- Un plànol de situació de les troballes.
- Unes imatges amb peces representatives localitzades.

Fig. 8 Imatge d'un dels panells que s'han col·locat a la zona d'intervenció.

- Una recreació de la reconstrucció d'una sitja amb tapadora al costat del portal d'una casa.
- Una explicació en quatre idiomes sobre les restes trobades i les primeres conclusions.

Conclusions

Les conclusions cronològiques dels diferents elements i dels materials ceràmics relacionats són provisionals i mai no definitives fins que l'estudi de materials no s'hagi finalitzat.

De l'estudi de les restes trobades podem elaborar moltes línies d'investigació, però en aquest treball ens hem centrat en dues línies bàsiques: una a partir de l'estudi planimètric i l'altra a partir dels materials ceràmics trobats en cadascun dels elements.

A partir d'un estudi quantitatiu dels elements localitzats podem concloure que:

- S'han trobat un total de dotze sitges amb material ceràmic que abasta des del segle XV fins al XIX.
- Han aparegut set pous negres: cinc amb material ceràmic islàmic, un del segle XVII i un altre sense material arqueològic.
- S'han localitzat sis aljubs: cinc contenien aigua i funcionaven fins fa poc temps, i quatre soterranis que possiblement funcionaren fins a principis del segle XX.

A partir d'aquest recompte, en podem extreure diverses conclusions:

- a) Es confirma arqueològicament la presència islàmica al nucli urbà de Manacor. La presència islàmica és coneguda per la documentació i la troballa casual de la làpida de *Soleimà Ben Mansor* (Fuster 2006, 41), però la documentació d'aquests pous negres trobats a la plaça Constitució i al carrer Jaume Domenge confirmen aquesta presència i l'origen islàmic de la fisonomia d'aquesta plaça i carrer de Manacor.
- b) A partir de l'estudi preliminar de la ceràmica, la gran majoria de les sitges es deixaren d'utilitzar com a magatzems de gra a finals del segle XVII i principis del XVIII, llevat de la sitja núm. 18 que aporta una cronologia del segle XV per al moment de la seva amortització. Aquest fet ens confirma el llarg recorregut de l'emmagatzematge de cereals a dins sitges, que, segons les troballes durant la segona fase d'aquest projecte urbanístic que ha finalitzat a finals del 2010, podem confirmar que van des del segle XV fins al segle XIX.

En aquesta segona fase s'han trobat un conjunt de sitges que amplien l'àmbit d'acció de la zona dedicada dins el centre de Manacor a l'estibatge de cereal: en aquest cas, fins als carrers Jaume II i Estrella. Dins aquest apartat, la recerca documental és una línia de futur a desenvolupar per tal d'ampliar la informació sobre l'emmagatzematge de cereals durant l'època moderna i contemporània a Manacor.

NOTA

Aquest article fou també presentat a les IV Jornades d'Arqueologia d'Eivissa. D'aquesta manera, oferim els resultats de la intervenció en un àmbit més científic i en un àmbit més local, com són aquí les Jornades d'Estudis Locals de Manacor.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER SUREDA, A. M; MOLL MARQUÈS, F. de B. 1976: *Diccionari català-valencià-balear*. 10 Volums. Edit. Gràfiques Instar. Barcelona.. Directori web: <<http://dcvb.iecat.net/default.asp>>.
- CAMPANER Y FUENTES, A. 1879: *Numismàtica balear*, Palma de Mallorca.
- FERRER FEBRER, A.; CARVAJAL MESQUIDA, A. 2003: *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Manacor
- FUSTER, G. 2006. *Història de Manacor*. Palma
- GONZÁLEZ GONZALO, E.1998. *El conjunt ceràmic de les Caputxines, la Ceràmica al Món Conventual. Monestir de la Puríssima Concepció*. Palma
- GONZÁLES GOZALO, E. 2005: *Col·leccions de ceràmica del Museu Diocesà*. Gresol 01: Col·leccions museogràfiques de Mallorca. Mallorca.
- ISBERT, F; ANDREU, C. 2006: *Sa raval des castell. La història d'un poble a través del material arqueològic*. Menorca.
- KIRCHNER, H. 2002: *La ceràmica de Yabisa. Catàleg i estudi dels fons del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa.
- LLABRÉS RAMIS, J. 1977. *La ceràmica popular en Mallorca. Aportación al estudio de la misma en los últimos cinco siglos*. Palma.
- LLORENS I SOLANILLA, J. 1989: *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic. Segles XV al XVII*. Barcelona
- ROSSELLÓ BORDOY, G. 1991: *El nombre de las cosas en Al- Andalus: Una propuesta de terminología ceràmica*. Palma.
- ROSSELLÓ BORDOY, G; COLL TOMÀS, B. 1997: *Ceràmica popular en las Baleares*. Palma.
- TELESE COMPTE, A. 1991. *La vaixel·la blava catalana de 1570 a 1670*. Barcelona
- VVAA. 1998: *Mallorca i el comerç de la ceràmica a la Mediterrània*. Palma.